

УДК 343.132(477)

КУЦІЙ Михайло Степанович

ЗАСОБИ ПРИВАТНОГО СПІЛКУВАННЯ В ІНТЕРЕСАХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Постановка проблеми. Законодавець визначає оперативно-розшукову діяльність (далі – ОРД) як систему гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [1].

Однак у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» немає роз'яснень про те, що розуміється під оперативними або оперативно-технічними засобами.

На рівні підзаконних нормативних актів зазначаються спеціальні технічні засоби для зняття інформації з каналів зв'язку та інші технічні засоби негласного отримання інформації (далі – СТЗ) [2].

У теорії ОРД поняття «спеціальні технічні засоби» поряд із термінами «оперативно-технічні засоби», «оперативні засоби» має й інші синоніми – «науково-технічні засоби», «спеціальна техніка» (далі – СТ), «оперативна техніка» і похідні від них [3, с. 16]. Міжгалузєва невизначеність термінології характеризує СТ поняттям суто професійним, здебільшого відомчим та, традиційно, сукупністю технічних засобів (приладів, пристроїв, пристосувань) і відповідних

тактичних прийомів, що використовуються на різних напрямках ОРД. В юридичній літературі СТ є науково обґрунтованою системою спеціальних (криміналістичних, оперативних та інших у широкому розумінні) технічних засобів і відповідних тактичних прийомів та методик їх ефективного застосування в ОРД [4, с. 21, 22].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-практичний аналіз проблем використання СТЗ і СТ в ОРД завжди перебував у центрі уваги вчених. Цьому питанню присвячені наукові здобутки багатьох вітчизняних і зарубіжних авторів, серед яких П. П. Артеменко, В. М. Атмажитов, О. М. Бандурка, Д. Д. Бегов, Р. С. Белкін, О. А. Білічак, В. О. Голубев, Д. Г. Гребельський, В. І. Декшне, В. П. Захаров, В. Д. Зеленський, І. О. Ієрусалимов, І. П. Козаченко, В. М. Кострикін, М. І. Курочка, О. Г. Лекарь, О. О. Мороз, В. А. Некрасов, С. С. Овчинський, Ю. Ю. Орлов, В. Л. Ортинський, В. Г. Пилипчук, М. М. Перепелиця, М. А. Погорецький, А. П. Романов, В. Є. Тарасенко, Р. В. Тарасенко, І. В. Сервецький, В. С. Сідак, О. П. Снігерьов, І. В. Хараберюш, Ю. В. Чекмарьов, І. Р. Шинкаренко.

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

Серед науковців не спостерігається єдиного підходу як до принципів побудови системи СТЗ і СТ, так і напрямів застосування техніки у протидії злочинності, тому пропонуються різні елементи цієї системи відповідно до обраних критеріїв.

Найбільш розповсюджена класифікація техніки в ОРД складається з джерел походження, призначення та суб'єктів застосування [3, с. 19].

При всьому різноманітті поглядів учених на питання побудови системи СТЗ і СТ не вдалось знайти наукових робіт, що відбивають її поділ за ознакою «суб'єкт застосування» та розкривають *засоби зв'язку і передачі даних в конфіденційному співробітництві* (далі – КС), використання якого передбачено статтею 275 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПКУ) [5, с. 511, 512].

Вказана обставина зумовлює мету наукового дослідження, поставленої у цій статті – *визначити крізь призму комунікаційного процесу ієрархію техніки зв'язку і передачі даних в КС як підсистеми іншої системи – системи СТЗ і СТ в ОРД.*

З огляду на фрагментарність теоретичного вивчення аспектів використання уповноваженими органами сучасних СТЗ для зв'язку в КС, автором досліджено процес обміну оперативно-розшуковою інформацією (далі – ОПІ) «гласними і негласними штатними та позаштатними працівниками» [1] як комунікантами (учасниками комунікативного процесу) [6, с. 251] на прикладах застосування окремих телекомунікаційних технологій.

Виклад основного матеріалу.

Отже, комунікативний процес є *безперервною взаємодією* учасників комунікації – *способом зв'язку* матеріальних об'єктів або *формою взаємодії* при передачі інформації від людини до людини за допомогою мови чи інших знакових систем [7, с. 12]. Комунікаційне знання має міждисциплінарний характер, більшість слівників тлумачать комунікацію як «шлях повідомлення» чи «спілкування» [8, с. 25]. При цьому «етимологічно і семантично терміни «спілкування» і «комунікація» – тотожні» [9].

Завдяки моделюванню, як шляху до пізнання, вдалося відтворити складові і функціональні характеристики комунікаційного процесу в КС. Зокрема, одна з простіших (так званих стенфордських) лінійних моделей комунікації складається з наступних елементів: *джерело – комунікатор* (адресант) – *кодування – повідомлення – декодування – одержувач* (адресат) [7, с. 142]. Рух повідомлення відбувається в одному напрямі: від комунікатора (англ. *communicator* – ініціатор комунікативних зв'язків; особа, яка формує і передає інформацію) [6, с. 265] до одержувача, без зворотного зв'язку. Кодування і декодування в комунікативних системах здійснюється з метою недопущення перехоплення інформації при її доставці адресату (нім. *adressat*, фр. *adresser* – направляти, посилати) [6, с. 26]. Сторони комунікації користуються єдиною знаковою системою (мовою спілкування і символами). Інформація, яка передається одержувачу, повинна адекватно сприй-

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society and state

матись, тому кодування і декодування складають єдиний ланцюг [7, с. 346, 347].

Наприклад, у Другій світовій війні на окупованих територіях партизани в оригінальний спосіб підвищували стійкість власних кодів, а саме, при листуванні у вихідному тексті повідомлення ними умисно робилося багато граматичних помилок («...прошли тры эшшшелона з тнками...» і т. ін.). Після розшифрування текст «лісового» повідомлення залишався для слов'янина зрозумілим. Однак німецькі криптоаналітики при відбиранні різних варіантів декодування партизанського листа зустрічали неможливі для місцевої мови поєднання і разом з іншими відкидали правильний варіант як свідомо помилковий [10].

Наведеними прикладами з історіографічних матеріалів встановлено ідентичність процесів міжособистісної комунікації і передачі відомостей в КС. Зокрема, підтверджено думку про те, що спілкування характеризується жанрами усної і писемної мови, які потрібно формалізувати для кожного каналу комунікації.

Під останнім (англ. *communication channel*, далі – КК) розуміють проміжний механізм від комунікатора до реципієнта (англ. *recipient* – сторона, яка приймає повідомлення і реагує на нього) [6, с. 532]. КК може бути комплексом засобів зв'язку між джерелом та приймачем інформації або спеціально сформованим середовищем, крізь яке передається інформація комунікантів [6, с. 226].

Як приклад сучасних засобів зв'язку автор наводить транспортні

телекомунікаційні мережі (далі – ТТМ) оператора телекомунікацій *lifecell* [11].

З використанням законодавчих визначень ТТМ і телекомунікаційних мереж доступу [5, с. 484] можна пояснити, що є їх межею [12], а також з'ясувати як ідентифікується кінцеве обладнання комунікантів, інакше буде складно уявити різницю між засобами зв'язку в ТТМ та спеціально сформованими середовищами. Електронні інформаційні системи [13] (далі – ЕІС) *lifecell* – месенджер *ViP* і «хмарне» сховище *lifebox* – наводяться автором як приклади спеціального середовища доступу.

Законодавче тлумачення «технічного регулювання» на рівні правового регулювання відносин [14] має переконати, що сучасні технічні вимоги до змісту телекомунікаційного середовища спрямовані на таке його формування, яке здійснює ідентифікацію обладнання учасників комунікації автоматично, тобто без втручання людини. Тому, на наш погляд, достатньо аксіоматичним буде твердження про те, що процес формування телекомунікаційних середовищ єдиними технічними, апаратно-програмними, програмними та іншими складовими здійснюється постійно, але втручання людини у цей процес технічними і організаційними заходами трансформує окремі з середовищ у спеціальні, які формуються залежно від поставленої нею мети. Проте віднесенню спеціально сформованих середовищ до спеціальної техніки перешкоджає відсутність в законодавстві її визначення як засобу ОРД [15, с. 32].

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

При всьому зазначеному вище мета, на нашу думку, залишається загальною обставиною зміни телекомунікаційного середовища будь-якого оператора чи провайдера телекомунікацій внаслідок того, що мережі, які сформовані ними завдяки спеціально обраним технічним засобам і спорудам, мають однакову технічну забезпеченість як для зняття інформації з ТТМ і ЕІС відповідно до статей 263, 264 КПКУ [5, с. 483–489], так і захисту таємниці спілкування абонентів у цій мережі або системі [5, с. 39].

Кримінальне процесуальне законодавство визначає спілкування як передавання інформації в будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу. Спілкування є *приватним*, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб [8, с. 39].

Якщо терміни «приватне спілкування» і «комунікація» тотожні, то, на наш погляд, при використанні КС (негласні відносини уповноваженого органу з повнолітньою дієздатною особою [8, с. 512]) *зв'язок і передача даних тотожні комунікаційній приватності* (таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції). Відповідно до положень ст. 31 Конституції України ніхто, крім судової інстанції у передбачених законодавцем винятках, не може втручатися у комунікаційну приватність людини [8, с. 474].

Однак, користуючись телекомунікаційними послугами, адресант і адресат довіряють провайдерам теле-

комунікації не самий зміст своїх відправлень або повідомлень, а лише передачу кореспонденції або технічне забезпечення обміном інформацією [5, с. 39]. Тому учасники спілкування повинні вжити необхідних, на їхню думку, запобіжних заходів, що перешкоджають розповсюдженню обмінюваної інформації стороннім особам [5, с. 475].

На наш погляд, при здійсненні зв'язку в КС за допомогою ТТМ і ЕІС до категорії сторонніх осіб передусім відносять персонал суб'єктів ринку телекомунікації. Іноді для того, щоби подолати перешкоди на небезпечному шляху обміну інформацією крізь телекомунікаційне середовище, достатньо «перестрибнути» бар'єр звичного мислення при користуванні месенджерами, сховищами та іншими електронними засобами. Достатньо лише пам'ятати, що *істотна властивість зв'язку – це не дія, а взаємодія*.

Включення каналу зворотного зв'язку між комунікатором та реципієнтом надає можливість останньому передати зворотне повідомлення про прийнятий сигнал. На цей час одержувач інформації перетворюється із суб'єкта в активний об'єкт комунікації. Саме у такій ситуації дія стає взаємодією й така лінійна комунікація розглядається як взаємодія [6, с. 142].

На нашу думку, взаємодія в КС є пріоритетним чинником у здобуванні і передачі ОПІ під час виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації або контролю за вчиненням злочину (статті 272 та 271 КПКУ відповідно) [5, с. 492–510].

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society and state

Вважаємо, що таємну взаємодію у КС з використанням дуплексної комунікації (англ. *duplex communication* – взаємодія з передачею інформації назустріч [6, с. 266]) відбиває лінійна модель, яка складається з наступних елементів: *джерело повідомлення – комунікатор – кодуєчий пристрій – повідомлення – комунікаційний канал – декодуєчий пристрій – реципієнт – зворотний зв'язок*.

Вказана модель, на нашу думку, придатна для застосування при розробці безпечних КК та побудована з дотриманням принципів оперативно-службової діяльності (далі – ОСД): поєднання єдиноначальності і колегіальності, гласності і конспірації [16].

Міжособистісні комунікації реалізуються шляхом безпосередніх контактів між комунікантами. Зворотний зв'язок виконує роль регулятора на хід спілкування, яке набуває вигляду двостороннього сполучення. Психологічний аспект спілкування суттєво збагачує процес комунікації. Її зміст та форма визначаються рольовими функціями комунікантів [6, с. 145]. Тому обирання КК для кожної їх пари здійснюється виключно індивідуально. Зрозуміло, що кожна *комунікаційна діада* (стійкі зв'язки двох елементів комунікації [6, с. 251]) має власні засоби передачі даних і зв'язку.

Їх впровадження у практику, на думку автора, зводиться до таких відомих [4, с. 20–21] загальних тенденцій розвитку техніки: засоби і середовища, які *спеціально створюються* для зв'язку з урахуванням специфіки вирішуваних завдань і умов їх використання, технічні засоби і спеціальні середовища, які *приспосовуються*

для обміну ОПІ; засоби і середовища, які залучаються із різних галузей знань, техніки без змін, доповнень та удосконалень і *використовуються за особливою тактикою і методикою* та набувають спеціальної нормативної регламентації; технічні засоби і спеціальні середовища, які залучаються для передачі даних і зв'язку *без будь-яких специфічних особливостей*.

У системі СТЗ і СТ ОСД засоби дуплексної комунікації в КС структурно наповнюють групу технічних засобів і середовищ збирання, обробки, передачі та захисту інформації при виконанні управлінських (організаційних) завдань ОРД і кримінального провадження.

Висновки. 1. Зв'язок і передавання інформації при використанні конфіденційного співробітництва, яке передбачено статтею 275 Кримінального процесуального кодексу України, є різновидами зв'язку і передачі даних у приватному спілкуванні (статті 14, 258 КПКУ).

2. Обмін інформацією у приватному спілкуванні в інтересах ОРД і кримінального провадження – це міжособистісний комунікаційний процес, суттєвою ознакою якого є взаємодія уповноваженого органу з дієздатною повнолітньою особою із дотриманням принципів поєднання єдиноначальності і колегіальності, гласності і конспірації.

3. Засоби приватного спілкування в інтересах ОРД і кримінального провадження структурно входять до засобів виконання управлінських (організаційних) завдань оперативно-розшукової діяльності.

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

Список використаних джерел

1. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання щодо спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації» від 22 вересня 2016 року № 669 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 79. – Ст. 2640.
3. Безруков Д. В. Використання оперативно-технічних засобів щодо протидії злочинам проти власності підрозділами карного розшуку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д. В. Безруков. – Кривий Ріг, 2015. – 229 с.
4. Кобець М. В. Спеціальна техніка: основні поняття, терміни та визначення : навчальний посібник / М. В. Кобець, Б. В. Жуков, П. П. Артеменко, В. А. Кудінов. – К. : Аванпост – Прим, 2013. – 192 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Харків, 2012. – Т. 1. – 877 с.
6. Шарков Ф. И. Коммуникология: Энциклопедический словарь-справочник / Ф. И. Шарков. – 3-е изд. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2015. – 766 с.
7. Шарков Ф. И. Коммуникология: основы теории коммуникации : учебник для бакалавров / Ф. И. Шарков. – 4-е изд. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2017. – 488 с.
8. Васалик М. А. Основы теории коммуникации : учебник / под. ред. проф. М. А. Васалика. – М. : Гардарики, 2003. – 615 с.
9. Прилюк Ю. Д. Общественные отношения и социальное общение / Ю. Д. Прилюк // Общественные отношения (Социально-философский анализ). – Киев : Наукова думка, 1991. – С. 37.
10. Жельников В. Криптография от папируса до компьютера / В. Жельников ; под. ред. Б. А. Васильева. – М. : АБФ, 1996. – 335 с.
11. Реестр операторів, провайдерів телекомунікацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=55&language=uk> (дата звернення 30.08.2018).
12. Закон України «Про телекомунікації» від 18 листопада 2003 року № 1280-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 12. – Ст. 155.
13. Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 5 липня 1994 року № 80/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 31. – Ст. 286.
14. Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідальності» від 15 січня 2015 року № 124-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 14. – Ст. 96.
15. Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26–27 листоп. 2009 р.). – К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2009. – 238 с.
16. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року № 2229-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.

Рецензенти:

доктор юридичних наук, доцент
О. Білічак,
кандидат юридичних наук А. Ватраль,
кандидат технічних наук, доцент
А. Гринь

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society and state

Аннотация. Рассмотрены теоретические положения, понятия, содержательная суть и назначение обмена информацией между оперативными сотрудниками. В статье автор раскрывает сущность права личности на тайну переписки, телефонных разговоров, телеграфной и другой корреспонденции, характеризует национальное законодательство относительно защиты данного права. Приведены научные взгляды по теории коммуникации. Определяются элементы коммуникационного процесса. Исследуются некоторые вопросы использования специальной техники, основы, сущность и содержание использования специальной техники для осуществления обмена информацией.

Ключевые слова: Уголовный процессуальный кодекс Украины, оперативно-служебная деятельность, управление, специальная техника, уголовное производство, оперативно-розыскная деятельность, частное общение, коммуникация, модель коммуникации, коммуникационный процесс.

Abstract. The theoretical aspects, principal notions, informational essence and the purpose of information exchanging between operatives have been considered in the article. The author has exposed essence of personal right to correspondence privacy, telephone calls, telegraph and other correspondence privacy, characterized a national legislation in relation to this right defense. Scientific views on the theory of communication have been presented. There were identified the elements of the communication process. Also there were investigated some issues of the special equipment use, the basics, essence and content of the special equipment use to realize the information exchanging.

Key words: Ukraine Code of Criminal Procedure, operational activity, management, special equipment, criminal proceeding, operational-search activities, private communication, model of communication, communication process.